ta kinnitamist, tühistas mitu valijate häält, nii et J. ühe häälega vähemusse jäi.

Kurgjal algas J.-il uus elav tegevus. Et äraelamiseks suuremat sissetulekut saada, hakkas ta seal omale Vändra jõele uut tammi ja veskit ehitama. Kurgjale kavatses ta esimese karjakasvatus- ja piimatalitus-kooli asutada ja käis selleks Soome põllutulunduse rohkem edenenud olusid uurimas. Vaheajal oli ta Viljandi ja Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi esimeheks valitud, mistõttu tal alatasa tuli Viljandi ja Pärnu sõita neid seltse juhatama ja kõnesid pidama. Need kõned avaldas ta hiljemini osalt »Sakalas«, osalt arvukate brošüüridena. Ühel hoobil jätkas ta Kurgjal oma kirjanduslikku tegevust. Siin kirjutas ta oma Kooli-lugemisraamatu III jao (ilm. Tartus 1876), tütarlaste-koolidele määratud lugemisraamatu »Helmed« (ilm. Tartus 1880), oma saksa keele õpperaamatu koolidele jne. Ühtlasi kestsid püüded J. Köleri abiga ajalehe väljaandmise loa saamiseks. Ta oli luba palunud Tallinnas eesti ajalehte asutada, kuid Kurgjale asudes andis ta uue palve valitsusele lubada temale Viljandis, kui oma uuele kodule kõige lähemas ja enam edenenud maakonna-linnas, nädalaleht »Sakalat« välja anda. Pikkade ootamiste ja keerdkäikude järele saabus see luba viimaks a. 1878. Siit peale hakkab siis J.-i suurejooneline politiline tegevus, mis tema varase surma pärast kahjuks ainult 4 a.-ga pidi piirduma.

»Sakala« ilmumine oli tarvilik. Vana J. W. Jannsen, enam ilukirjanik ja koolimees kui politik, oli head tööd teinud rahva hariduse tõstmiseks. Tema ajajärku langevad uuendused kodumaal, mis mõisnikud sunnitud olid ette võtma, nagu uued vallavalitsused, -kohtud ja Liivimaa rahvakoolide seadus, mis andsid rahvale avarama võimaluse valla piirides teotsemiseks ja lõid ärkamisaja hoogsa elevuse. See pani Jannseni lootma, et rahva arenemine ka edaspidi on võimalik ainult heas vahekorras aadli ja vaimuliku seisusega. Ta ei pannud tähelegi, kuidas need uued raamid ruttu kitsaks jäid ja edenemist loota võis ainult aadli õiguste ja ülevõimu piiramisega, mida aga tol ajal teostada võis ainult võitlusega, tugides vene vabameelsele voolule. J. valis selle tee, mis aga mitmele senisele rahvajuhile ei meeldinud, kes venelaste häid sõnu ei uskunud. Varssi tekkis vastolu ja võitlus Jannseni ja J.-i vahel »Eesti Postimehes« ja »Sakalas«. Tugevamat väljaastumist uuenduste eest pooldades olid mitmed senised Jannseni toetajad uue »Sakala« kaastöölisteks astunud, nagu dr. J. Hurt, dr. F. R. Kreutzwald, dr. M. Veske j. t. Rahvas võttis »Sakala«, kus meie saksa võimumeestega üsna teist keelt kõneldi kui seda »E. Postimehest« oldi kuulma harjutud, suure vaimustusega vastu. Kuid varssi tuli lõhe Dr. Hurt avaldas juba esimesel kaastöö a.-l terava kirja J.-i vastu »E. Postimehes«, kus ta enese J.-ist lahti ütles, kuna see kirikuõpetajaile kallale tungides ühel hoobil kiriku müüre lõhkuvat ja sellega rahvale kahju tegevat. Järgnes äge poleemika. J. kaitsis ennast osavasti, tõendades, et tema usuvastane ei olevat ega usu vastu ei ole kirjutanud, vaid tagurlise kirikluse vastu, mis vaenuline eesti rahva edenemisele. J. avaldas mõlemapoolsed vaidluskirjad ka saksakeelses eribrošüüris »Offene Antwort« (Viljandi, 1879), et meie maa saksa seltskond tema vaateid esimesest allikast tundma õpiks. Selles vastuses eitas ta ka oma põhimõttelist saksavaenulisust. Võitlust pidavat ta saksa keskaegiste iganenud eesõiguste vastu seni, kui need kaovad. Siis lootvat ta, et tuleb aeg, mil meie maal kõik seisused ja rahvad ühel meelel ja ühesuguste õigustega ühise kodumaa kasuks tööd teevad. Seda tööd ja sihti ei jätvat ta, kuigi tagurlised kiriklased teda ketserina tuleriidale tahavad viia, mille jaoks ka Hurt omalt poolt aidanud puid kokku kanda. Riida ääres aga algavat võitlus, mille lõpu kohta ühtki kahtlust ei olevat.

Ajalehist läks tüli varssi Eesti tolleaegseisse tähtsamaisse ettevõtteisse: Eesti Aleksandri kooli peakomiteesse ja Eesti Kirjameeste Seltsi, millede juhatustest Hurt a. 1881 välja tõrjuti ja J. (E. Kirjameeste Seltsi) ning tema sõber prof. Köler (E. Aleksandri kooli peakomitee presidendina) asemele astusid. Eesti Kirjameeste Seltsi tüli pahandas ka J.-i vana poolehoidja F. R. Kreutzwaldi seevõrra, et ta ühes paljude teiste silmapaistvate haritlastega E. Kirjameeste Seltsist lahkus, auliikme ameti maha pani ja käreda kirja J.-i vastu avaldas »Eesti Postimehes«, milles ta enese lahti ütles ka kaastööst J.-ile.

See oli raske löök J.-ile. Juba »Sakala« esimesel ilmumis-a.-l oli ta oma vastaste võimu tunda saanud. Balti-saksa võimumeeste kaebusel, mille Varssavi kindralkuberner krahv Kotzebue keisrile ette kannud, suleti »Sakala« 6-ks kuuks süüdistusel, et ta sotsialismi kuulutavat. See süüdistus oli kergesti ümberlükatav, kuna J. sugugi sotsialist ei olnud, vaid päristalu-omanikuna kindel eraomanduse pooldaja. Politiliselt oleks teda tänapäeva hinnangu järele rahvusvabameelseks võinud nimetada. Kuid et nüüd süüdistused usuvastasuses oma suguvendade poolt tulid, siis oli see igatahes kardetav, olgugi et süüdistus tõsteti luteri usu vaimulikkude poolt, kes ülemal pool heas krediidis ei seisnud. Ka sõber prof. Köler hoiatas tõsiselt rahvusliku asja killustamise pärast. See pani

Eesti biograafiline leksikon, 1926-1929, lk. 161